

Andrej Ivanuša

HIPER-INFLACIJA – KDAJ JE TO?

TO JE TAKRAT, KO JE KILOGRAM KRUHA VREDEN ŠEST MILIJARD

Starejši med nami se še spomnijo super-inflacije v bivši skupni državi Jugoslaviji do leta 1989, ko je takratni zvezni premier Ante Marković (*1924 – †2011) z ostrim rezom vse skupaj za kratek čas prekinil. A ta je bila le majhna »inflacijica« v primerjavi z nekaterimi drugimi.

Na primer, zelo znana je nemška hiper-inflacija iz leta 1923. Danes v njen spomin kujejo celo posebne spominske medalje. Bila je zelo, zelo visoka. Toda ..., še vedno ne najvišja.

Slika 1 – Spominska medalja na nemško hiper-inflacijo. Napis na medalji: Prvega novembra 1923 je stal 1 funt (1 funt = 0,45359 kg) kruha 3 milijarde, 1 funt mesa 36 milijard in 1 kozarec piva 4 milijarde.

V prispevku se bomo ukvarjali predvsem z milijardami. Težko si predstavljamo, koliko denarja sploh je to. Kaj pravzaprav pomeni, recimo, milijarda evrov? Milijarda je število, ki označuje tisoč milijonov. Pregledno zapisano je to enica z devetimi ničlami ali 1.000.000.000, matematično pa 10^9 (deset na deveto potenco). Po Statističnem uradu Republike Slovenije je povprečna slovenska plača za obdobje I - VIII 2011 bruto 1.509,95 €, oziroma neto 979,65 €. Za hiter izračun vzemimo bruto vrednost 1.500,00 €. Če milijardo evrov delimo s to vrednostjo, bi to pomenilo 666.667 povprečnih bruto mesečnih plač. V času hiper-inflacije pa si za »milijardo« mogoče lahko privoščimo le kos kruha.

NEKAJ TEORETIČNIH OSNOV

Zagotovo ste se o tem študirali. A vendar... ponovimo nekaj osnovnih pojmov. Ekonomska teorija pravi, da je hiper-inflacija inflacija, ki je zelo visoka, pravzaprav je to »inflacija, ki je zbežljala« ali tudi »neobvladljiva inflacija«. Dejansko to pomeni, da cene izdelkom v neki državi naraščajo po izredno visoki stopnji, da domača valuta naglo izgublja vrednost nasproti drugim valutam in obenem se spirala dvigovanja cen vzpenja

vedno hitreje. Kdaj inflacija prestopi mejo in postane hiper-inflacija? Mejo določajo različne finančne organizacije in teoretiki različno. Na primer IASB (International Accounting Standards Board) pravi, da je meja prekoračena, ko »skupna inflacija v obdobju treh let preseže 100 %, oz. ko je letno visoka vsaj 26 % v treh letih zapored«. Phillip D. Cagan (*1927) v knjigi *The Monetary Dynamics of Hyperinflation* (Monetarna dinamika hiper-inflacije, 1956) pravi, da je to takrat, ko »inflacija preseže vrednost 50 % na mesec«. Četudi se nam zdi to visoko, so bile na svetu hiper-inflacije, ki so presegle 2.000 % na mesec (Tajvan) in še mnogo, mnogo več! Hiper-inflacija se pojavi večinoma v kriznih obdobjih po vojnah, propadih državnih in socialnih struktur pa tudi v primeru agresivnega špekulativnega napada na valuto.

Na začetku je videti vse obvladljivo in racionalno. Vendar se prebivalstvo hitro pričene prilagajati povišani inflaciji. Če ne sledijo pravilni ukrepi, prav to prilagajanje prebivalstva pripomore k dviganju hitrosti vzpenjanja spirale. Ljudje pričnejo denar pretakati v ne-monetarne produkte (zlato, srebro, zemljišče, nepremičnine, ipd.) in v stabilno tujo valuto. To počno zato, da zadržijo svojo kupno moč. Trgovci seveda takoj pohitijo in ob cenah izdelkov v domači valuti navedejo še cene v trdni tuji valuti, ki jo večina prebivalstva uporablja. Evo, na sceno stopijo banke in kredite ponudijo prav tako nominirane v tej trdni valuti in obresti tudi vežejo na njo. Četrta stopnja so politiki, ki ne razumejo ali nočejo več razumeti, kaj jim govorijo strokovnjaki. Povlečejo napačne poteze in domače gospodarstvo potisnejo v brezizhodni položaj. Vsakdo dviguje cene brez pomisleka, državna banka tiska denar s tako hitrostjo, da je stroji domače tiskarne denarja sploh ne dohajajo več. Denarja je kot listja in trave in seveda je enako brezvreden.

Ob tem postane denar nepomemben za blagovno menjavo. Kakšen smisel ima, če kilo kruha zjutraj kupimo za milijardo, zvečer pa za dve? Ali, danes plačamo pralni stroj s kreditno kartico v vrednosti milijon enot, čez mesec dni pa dobimo obvestilo iz banke o tem, da je bilo to izplačano z našega bančnega računa. Ta vrednost pa tistikrat komaj zadostuje za skodelico kave v bližnjem bifeju. V času hiper-inflacije tudi ni več smiselnega menjalnega razmerja med domačo in stabilno tujo valuto. Zato gospodarstvo v vrtincu hiper-inflacije skoraj ne more ne uvažati in ne izvažati. Praktično se »kuha v lastnem soku«. Zaupanje v lastno valuto je praktično na ničli in ljudje preidejo v prazgodovinsko blagovno menjavo.

Hiper-inflacija je večinoma povezana s papirnatim denarjem. Kaj pa je lažje kot naročiti tiskarju do k enici doda še kakšno ničlo? Ali staro zalogo denarja enostavno pretiskati s črnim napisom. Danes je pretisk milijon, čez deset dni pa milijarda. Ali enostavno vzeti stare bankovce in jim odrezati nekaj ničel z »monetarno reformo«. Saj je to samo en podpis in dva udarca s pečatom. Papir prenese vse! Večinoma je edini pravi ukrep, da se takšen denar v celoti opusti, postavi finančno politiko na nove temelje, zategne pas in prične znova z novim denarjem.

PRVI SO BILI KITAJCI IN ZA NJIMI AMERIČANI

Že ob uvedbi so Kitajci papirnati denar vezali na protivrednost v zlatu. Za časa »mongolske dinastije« Yuan (1271–1368) se je pojavila potreba po financiranju številnih vojn. Kublajkanovi potomci se niso kaj dosti ozirali na kitajske podložnike in so brez

slabe vesti pričeli tiskati papirnati denar, ne da bi se ozirali na zapovedano vezavo na zlato osnovo. Ker so to počeli res popolnoma brez kakršnekoli kontrole, je nastala hiperinflacija. To je posledično pripeljalo do nemirov in do zatona dinastije v nasilnem državnem prevratu.

Ker je zgodovina »slaba učiteljica«, so Kitajci vajo ponovili v času državljanske vojne in republike 1948–1949. Leta 1947 je bil najvišji bankovec vreden 50.000 yuanov. Sredi leta 1948 je na njem pisalo 180.000.000 yuanov. Ker je to bilo preveč ničel za tako majhen košček papirja, so izvedli reformo in uvedli zlati yuan v razmerju 1 zlati yuan = 3.000.000 yuanov. V letu dni je bil najvišji bankovec vreden 10.000.000 zlatih yuanov. Ob koncu državljanske vojne so uvedli srebrni yuan, ki je veljal 1 srebrni yuan = 500.000.000 zlatih yuanov. Xinjiang Provincial Bank je 1949 izdala bankovec za 6.000.000.000 (prav ste prebrali, za 6 milijard) srebrnih yuanov. Končno enkrat: srebro je bilo »več vredno« od zlata!

Potem so zmagali komunisti pod Mao Ze Dongom in uvedli nov denar – renminbi. Ampak, vse je ostalo po starem! Ničle so se na bankovcih množile kot bolhe na psu in leta 1955 so bili prisiljeni izvesti svojo prvo denarno reformo, novi renminbi je veljal 10.000 starih. Nato se je vse nekako »umirilo« v znameniti Kulturni revoluciji, ko so vse gospodarstvenike in finančnike poslali delat na polja. Če seštejemo vse obdobje, lahko preračunamo, da je 1 novi renminbi iz leta 1955 vreden 15.000.000.000.000.000 (15 milijard milijard) yuanov iz leta 1948.

V vojni za neodvisnost izpod angleške krone je Kontinentalni kongres avtoriziral tiskanje papirnate valute imenovane »continental currency«. Porabili so jo za financiranje vojne. A ker se je predolgo vlekla in ker so bile potrebe vedno večje, so sčasoma postali »nerazumni« pri tem svojem početju. Novembra 1779 je bil dosežen vrh z mesečno inflacijo 47 %.

Naslednjič so živeli Američani v inflacijski dobi za časa Državlanske vojne od januarja 1861 do aprila 1865. Največje težave so imeli v državah juga, v Konfederaciji, ko so pričeli vojno izgubljati. Inflacija je bila od 100 % do 9.000 % na mesec. Vrednost konfederacijskega dolarja je padla praktično na ničlo nekaj mesecev pred koncem vojne. Seveda je tudi Sever financiral vojno s pomočjo inflacije, ki pa je bila le 40 % na mesec. Vrh je dosegla marca 1864.

MED DVEMA SVETOVNIMA VOJNAMA IN DO 1945

Obdobje med obema svetovnjima vojnama je bilo zelo kruto obdobje. Ne samo, da je svet povijal rane po prvem velikem svetovnem spopadu, kosila je tudi smrtonosna španska (ptičja?) gripa. Ob tem je nastala še svetovna gospodarska kriza. Vendar so nekatere dežel občutile padec gospodarstva že prej.

V obdobju 1921–1922 je bila inflacija v Sovjetski zvezi 213 %. Mestu Danzig ob Baltiku so namenili status svobodnega mesta. Tudi tukaj so imeli grozljivo inflacijo. Leta 1922 je bil najvišji bankovec vreden 1.000 mark, sredi leta 1923 pa že 10.000.000.000 mark.

Tudi Poljakom se po pridobitvi neodvisnosti leta 1918 ni godilo kaj dosti bolje. Cene leta 1921 so bile 251-krat višje od tistih iz leta 1914. Naraščale so še v letu 1923 po stopnji 988,23 % na letni ravni. Tako so se podvojile vsakih devetnajst in pol dni. Tukaj so šest finalistov zgrešili le za las! Ob koncu vojne so menjali 8 marek za 1 \$ (USD). Leta 1923 pa je bilo tečajno razmerje 6.375.000 marek za 1 \$, najvišji bankovec je bil za 10.000.000 marek. V začetku leta 1924 so izvedli valutno reformo 1 zlot = 1.800.000 marek. Vajo so ponovili še po drugi svetovni vojni.

Po razpadu Avstro-Ogrske monarhije se tudi nova država Avstrija ni mogla izogniti težavam. V letih 1922 in 1923 je bila letna inflacija 1426 %. V Primerjavi z letom 1914 so bile cene 11.836-krat višje, najvišji bankovec je veljal 500.000 kron.

Na tem mestu bi moral omeniti hiper-inflacijo v cesarski Nemčiji leta 1923, vendar jo bom opisal v nadaljevanju. Sodi namreč med šest največjih na svetu in si zasluži posebno obravnavo.

Slika 2 – Denar imenovan »Miki Miška« je izdala marionetna vlada Filipinov pod japonsko okupacijo v drugi svetovni vojni.

Med okupacijo Filipinov v drugi svetovni vojni so Japonci nastavili marionetno vlado, ki jo je vodil guverner Jose P. Laurel. Ta je na njihovo zahtevo izdal papirnati denar brez prave vrednosti. S tem je tudi ukinil »guverilski denar« (Revija Denar, junij 2011). Vendar je bil »uradni« denar skoraj brez vrednosti in so ga posmehljivo imenovali »denar Miki Miške«. Njegov dizajn je bil podoben igralnemu denarju in prav tako brez vrednosti. Ob izdaji si za 75 »miki mišk« lahko kupil eno račje jajce, leta 1944 pa si za nakup vžigalične škatlice potreboval 100 »miki mišk«. Leta 1942 je bil najvišji bankovec vreden 10 pesos, leta 1944 pa 1000 pesos.

HIPER-INFLACIJSKA KUGA SE ŠIRI PO SVETU

Pokukajmo malo za zadnjo »železno zaveso« na svetu. To je Severna Koreja, ki ima nacionalno valuto won. Uradno won nima ne inflacije in ne deflacije, je v stanju večnega ravnotežja. Ker država praktično nima ne izvoza in ne uvoza in je torej samo-zadostna. Težava je le, da narava po »naravi stvari« ni v večnem ravnotežju in je kakšna letina

odlična, druga spet pod vsako kritiko. Kar vpliva na won. Leta 2009 je oblast državljanom odredila sedem dni za zamenjavo 1 novega wona za 1000 starih wonov. Pri tem je bil pogoj, da prinesejo v zamenjavo le bankovce za 10 wonov in ne v večji skupni vrednosti kot 150.000 wonov. Kar je bilo takrat vredno okrog 740 US\$. Tako so na prefinjeni način pobrali težko privarčevane prihranke dvema tretjinama prebivalstva. Kar seveda ljudje niso prenesli popolnoma mirno in brez negotovanja. V Pjongjangu so bile še dolgo trgovine, ki novih wonov niso sprejemale in so jim ljudje plačevali z japonskimi jeni in celo z ameriškimi dolarji. Čeprav ni jasno, kako so ljudje prišli do teh valut. Očitno se znajdejo?!

V sedemdesetih letih dvajsetega stoletja je v težave zapadla večina držav Južne Amerike. Največje gospodarstvo je Brazilija, ki je trpela hiper-inflacijo v letih od 1967 do 1994. Najvišja je bila leta 1994 in je znašala 2.075,80 %. Takrat so uvedli novo valuto real in povzeli druge ukrepe, da so zaustavili spiralo dvigovanja cen. Soseba Argentina je bila v težavah od leta 1975 do 1991. Najvišji bankovec iz leta 1975 je veljal 1.000 pesos. Do konca leta 1981 je imel na sebi napis 1.000.000 pesos. Leta 1985 so uvedli denominacijo 1 austral = 1.000 pesos in leta 1992 so vajo ponovili: 1 peso = 10.000 australes. Končni rezultat: 1 peso(1992) = 100.000.000.000 pesos(1975). Bolivija je bila v hiper-inflacijskih časih v letih od 1984 do 1986. V tem času je vrednost najvišjega bankovca dosegla menjalno sorazmerje 1 boliviano = 1.000.000 pesov.

Slika 3 – Angolski bankovec za 500.000 kwanza AON iz leta 1994. Danes je vreden le še 0,00005 kwanza AOA.

Tudi v Afriki niso brez hiper-inflacije. Rekorder je Angola v letih od 1991 do 1995. Nova revolucionarna vlada ni bila zadovoljna z valuto kwanza (AOK) in jo je zamenjala z novo kwanza (AON) – vidite, razlika je v kratici! Vendar je mimogrede sesula tudi gospodarstvo. Takrat so izdali najvišji bankovec za 50.000 AON, ki je množil ničle na 500.000 AON vse do valutne reforme 1994, ko so uvedli kwanza (AOR) in ga zamenjali 1 AOR = 1.000 AON. Vse je šlo znova po isti poti, a tokrat hitreje. Leta 1999 je nastal še en kwanza (AOA) in zamenjava je bila 1 AOA = 1.000.000 AOR. Trenutno je najvišji bankovec vreden 2.000 AOA in še narašča. Angola se bliža šestim finalistom. Če zmnožimo vse skupaj, je sorazmerje v tem obdobju 1 AOA = 1.000.000.000 AOK. Kot sem rekel, bistvo je v kratici!

Slika 4 – Za vsakodnevni nakup v Angoli je še danes potrebno prinesiti neverjetno količino bankovcev. Angola je sedma na večni lestvici hiper-inflacije in najbolj obeta, da v letu ali dveh prevzame primat.

Preden se lotimo »finalistov, na hitro preglejmo še nekaj »grešnikov«:

- Izrael 1970 do 1985. Letna inflacija 1971 je bila 13 %, leta 1979 ju prilezla na 111 % in nato dosegla vrh leta 1983 z 445 %. 1985 so zamrznili cene z zakonom in sprejeli še druge ukrepe. Leta 1989 je bila 19 % in danes je še nižja.
- Mehika 1970 je zaradi naftne krize doživela močan upad gospodarstva in se vse do leta 1993 borila z letnimi inflacijskimi stopnjami okrog 10.000 %.
- Nikaragva 1987 do 1990: 1 córdoba (1991) = 50.000.000.000 córdoba (1987).
- Peru 1988 do 1990: 1 nuevo sol (1990) = 1.000.000.000 sol (1987).
- Zaire 1989 do 1996: 1 frank (1996) = 3×10^{11} zaires (1988).
- Romunija 1990 do 2000: 1 novi lei (2000) = 10.000 lei (1990).
- Rusija 1992 do 1994: letna inflacijska stopnja 2.520 % (1992), 840 % (1993), 224 % (1994).
- Ukrajina 1993 do 1995: Letne inflacije so v tem času dosegale 10.000 % in več.

- Belorusija 1994 do 2002. Po več denarnih reformah je trenutno sorazmerje 1 novi rubelj = 50.000 starih rubljev.
- Gruzija 1994. 1 lari = 1.000.000 kuponov.
- Bolgarija 1996. Letna inflacija 311 %.

TABELA FINALISTOV

Hiper-inflacija zanesljivo odplavi kupno moč države, izbriše zasebne in javne prihranke, zruši ekonomijo. Ob tem trdna tuja valuta izpuhti iz domačih bank in ljudje jo selijo v varnejšo tujino. Rešimo se je lahko le z ostrimi varčevalnimi in drugimi ukrepi. A ti ukrepi imajo lahko tudi zelo težke posledice. Sami vidimo, kaj se v tem času dogaja v Grčiji. V predvojni cesarski Nemčiji je pripeljala na oblast nacional-socialistično stranko in Adolfa Hitlerja. V večini primerov vlade skušajo cene ustaviti z njihovo zamrznitvijo, ki ji sledi drastično varčevanje ter zamenjava valute. Ta se tiska pod zelo ostro kontrolo.

Razvrstitev največjih hiper-inflacij je prikazana od desetega mesta proti prvemu. Na visokem desetem mestu je Poljska v obdobju 1921 do 1924. Deveto mesto so si pridržali Kitajci v času meščanske in komunistične revolucije 1948 do 1955. Osmo mesto držijo Ukrajinci, kjer je mesečna inflacija v letu 1996 dosegala 1.400 % na mesec. Sedmo mesto pripada Angoli od leta 1991 naprej. V tej državi še »tekmujejo« in so na najboljši poti, da se uvrstijo še višje, morda celo na prvo mesto. Te štiri »tekmovalce« sem že opisal prej.

Zadnjih šest »finalistov je prikazanih v spodnji tabeli. Ta prikazuje najvišje mesečne in dnevne hiper-inflacijske vrednosti v zgodovini.

	DRŽAVA	DENAR	VRH	NA MESEC	NA DAN	PODVOJENO
6	Tajvan	dolar	maj 1949	2.178 %	2,17 %	6 dni 17 ur
5	Grčija	drahma	okt. 1944	13.800 %	17,84 %	4 dni 7 ur
4	Nemčija	marka	okt. 1923	29.500 %	20,87 %	3 dni 17 ur
3	Jugoslavija	dinar	jan. 1994	$3,13 \times 10^8$ %	64,63 %	1 dan 10 ur
2	Zimbabwe	dolar	nov. 2008	$4,19 \times 10^{10}$ %	98,01 %	24 ur 42 min
1	Madžarska	pengö	jul. 1946	$7,96 \times 10^{16}$ %	207,19 %	15 ur

Presenečeni? Sam sem najbolj »navdušen« nad podatki iz zadnje vrstice, kjer je prikazano v kolikšnem času se vrednost hiper-inflacije podvoji. Zjutraj kupiš kilogram kruha za 1000 enot, zvečer pa moraš zanj odšteti že 2000 enot in naslednje jutro že 4000 enot, itd., kot je to bilo na Madžarskem.

ŠESTO IN PETO MESTO – TAJVAN 1949 IN GRČIJA 1923

Meščanska in komunistična revolucija na Kitajskem sta prav tako vplivali na Tajvan. S celine se je hiper-inflacija na otok prenesla leta 1940. Najvišji bankovec je imel zapisano vrednost 1.000.000 tajvanskih dolarjev. Junija 1949 so jo obvladali in zamenjevali 1 novi tajvanski dolar za 40.000 starih. Najvišja mesečna inflacija je bila okrog 1.850 %.

V Grčiji letos praktično ni nič novega. Pri njih so imeli že leta 1944 hiper-inflacijo. Mogoče se še od takrat niso prav pobrali. Leta 1941 je bil najvišji bankovec vreden

50.000 drahem. Dve leti kasneje se je na njem bleščala sveže pretiskana vrednost 100.000.000.000 drahem. Ob koncu leta niso imeli več kam dotiskovati novih ničel in so izvedli zamenjavo 1 nova drahma = 50.000.000.000 starih drahem. Vajo so ponovili še leta 1953, ko so zamenjali 1 novo novo drahma za 1.000 novih drahem. Če seštejemo vse skupaj, je rezultat: 1 nova nova drahma (1953) = 50.000.000.000.000 drahem (1944). Skupna inflacija je torej bila ... e, khm, da izračunam ... 8,5 milijard %. Višina hiperinflacije se je menjavala iz meseca v mesec, a najvišja mesečna je bila 13.800% v oktobru 1944.

Grčija se je stalnemu naraščanju izognila tako, da so jo sprejeli v Evropsko unijo in nato še v evro-območje. Tukaj so prikrili dejansko slabo stanje njihove ekonomije in gospodarstva. Nekatere države so to vedele in so na tiho dovolile svojim bankam, da so financirale šepavo grško gospodarstvo. Rezultat: če ne zdraviš rane na nogi, dobiš gangreno in potem ti morajo nogo amputirati, če morda ne umreš zaradi zastrupitve krvi.

ČETRTO MESTO – SLAVNA NEMŠKA HIPER-INFLACIJA 1923

Med ljudmi je najbolj znana hiperinflacija iz časov gospodarske krize pred drugo svetovno vojno, imenovana hiperinflacija Weimarske republike. Morda je najbolj znana, ker je na oblast pripeljala Adolfa Hitlerja in ker so prvič zaokrožile fotografije kupov brezvrednega denarja, ki so jih ljudje nosili v trgovino, da kupijo kilogram kruha.

Slika 5 – Nemške hiper-inflacijske znamke. Pismo v domačem prometu je bilo potrebno frankirati z vsaj 10 milijardami mark!

Leta 1922 so izdali bankovec z najvišjo vrednostjo 50.000 mark. V začetku tega leta se je že kazala zelo visoka inflacija, ki je do konca leta zbežljala preko vseh meja. V začetku leta 1923 so izdali bankovec za 100.000.000.000.000 (sto tisoč milijard) mark. Septembra istega leta ste lahko za 1 US\$ dobili 4.200.000.000.000 (štiritisoč dvesto milijard) mark. To je pomenilo, da je bila mesečna inflacijska stopnja 29.500 % in cene so se podvojile na vsakih 3 dni in 17 ur.

Da bi zmogli ljudje plačevati s tako nič vrednim denarjem, so vse nemške tiskarne tiskale denar s polno paro. Ena med njimi je natančno vodila evidenco. Zapisalo so, da so po nalogu Reichsbank natisnili 32.776.899.763.734.490.417,05 (skoraj 33 kvintilijonov) mark. Hm, le kdaj so natisnili tistih 5 pfeningov?

20. novembra 1923 so izvedli reformo, kjer so zamenjali 1 renten-marko za tisoč milijard mark in tečaj je bil 4,2 renten-marke za 1 US\$, kar pa je bilo natanko toliko, kot je veljala marka leta 1914.

TRETJE MESTO – JUGOSLAVIJA IN NASLEDNICE OKROG 1994

Dinar je bil valuta kraljevine Srbije do leta 1918. Ko je po koncu prve svetovne vojne leta 1920 nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, je to postala njena valuta. Kaj posebno ni bila cenjena, a se je v obdobju med obema svetovnjima vojnama kar dobro držala. Ob začetku druge je bila Jugoslavija razdeljena med različne okupatorje in na nekaj »neodvisnih« držav z različnimi valutami.

Dinar je postal znova valuta nove federativne Jugoslavije leta 1944. Takrat so določili razmerje 50 din (dinarjev) za 1 US\$. Vendar se to razmerje ni obdržalo, saj je bil dinar zelo nestabilen. Leta 1966 so izvedli prvo monetarno reformo in določili razmerje 100 din = 1 US\$. Letna inflacija je kljub temu ostala visoka in se je gibala med 15 in 25 odstotki na letni ravni. Po letu 1980 se je začela zviševati in je na letni ravni dosegala več kakor 35 %.

Marca 1989 je postal zvezni premier Ante Marković, ki je konec leta predstavil ambiciozen program gospodarskih reform, stabilizacije od inflacije ponorelega dinarja in lastninjenja podjetij s prodajanjem delnic zaposlenim. Takrat so zamenjali 1 YUN (konvertibilni dinar) = 10.000 YUD (dinar). Paket ukrepov (druga reforma) je bil uspešen, saj je za krajši čas umiril inflacijo in dvignil življenjski standard.

Jugoslavija je leta 1991 razpadla. Srbija in Črna gora sta oblikovali Zvezno republiko Jugoslavijo in kot valuto prevzeli dinar YUN. Srbska republika Krajina (del Hrvaške) in Republika Srbska (danes del Bosne in hercegovine) sta prav tako prevzeli dinar, ki sta ju vezali na YUN.

Območje bivše države je še naprej ostalo sredi vojne vihre in zato so jo vse države vključene v spopade financirale s tiskanjem denarja. Dinar je doživel tretjo denominacijo prvega julija 1992 v razmerju 1 YUR (reformirani dinar) = 10 YUN. A kaj dosti ni pomagalo, saj so samo brisali ničle z bankovcev, prave gospodarske reforme se niso lotili.

Slika 6 – Januarski dinar (januar 1994) za 500 milijard (Zvezna republika Jugoslavija). Njegova vrednost je bila okrog 0,000026 nemške marke ali 0,002 slovenskega tolarja.

Visoka inflacija se je v letu dni spremenila v hiper-inflacijo. Četrta denominacija je bila prvega oktobra 1993 menjava je bila 1 YUO (oktobrski dinar) = 1.000.000 YUR. Kljub vsemu se ni nič spremenilo, le dinar je vsak dan letel višje v nebo. Januarja 1994 so

izvedli peto denominacijo. Zamenjali so 1 YUG (januarski dinar) = 1.000.000.000 (milijarda) YUO. Zdaj so bili že v »stratosferi na robu vesolja«, saj je bila inflacija 64,63 % na dan(!) in vrednost se je podvojila na en dan in deset ur. Takrat je bil natisnjen bankovec z najvišjo vrednostjo 500.000.000.000 (500 milijard) YUG. S tem so dosegli tretje mesto med največjimi hiper-inflacijami v zgodovini.

Končno so 24. januarja 1994 uvedli novi dinar (YUM), ki ni bil povezan s prejšnjim, temveč so določili čvrst tečaj z nemško marko. Dan prej je veljala 1 DM = 13.000.000 dinarjev (YUG). Zdaj pa so določili 1 DM = 1 YUM. Do konca leta 1994 je bil tečaj zelo stabilen (december 1994: 1 DM = 0,93 YUM). Besedico »novi« pri imenu denarja so opustili leta 2000.

Ko je razpadla še Zvezna republika Jugoslavija na Srbijo in Črno goro, so v Srbiji uvedli valuto srbski dinar (RSD), ki je trenutno vreden okrog 1 € = 100 RSD, najvišji bankovec pa je za 5.000 RSD. Črna gora se je odločila, da bo prevzela kar evre, čeprav jih sama ne kuje in uporablja kar denar članic evrskega področja.

Satelitska »država« srbska Krajina je imela največjo inflacijo v letu 1993. Konec leta 1992 je bil v obtoku najvišji bankovec za 50.000 dinarjev, leto dni kasneje je na njem pisalo že 50.000.000.000 (50 milijard) dinarjev. Sploh se niso trudili z monetarnimi ukrepi, saj so se vojskovali s Hrvaško, ki jih je premagala in znova vključila v svoje ozemlje leta 1995. Takrat so tudi ukinili njihove dinarje.

Republika Srbska (danes del Bosne in Hercegovine) je tudi tiskala svoje dinarje, ki so bili podobni tistim v srbski Krajini. A tega je bilo mnogo manj in po letu 1993 sploh niso nič več tiskali. Tudi njihova inflacija je bila podobna.

Bosna in Hercegovina (BIH) je prav tako v letih 1992 in 1993 doživljala hiper-inflacijo. Najvišji bankovec je blestel z mnogimi ničlami. Njegova vrednost je bila 10.000.000.000 dinarjev. Natisnili so bankovec za 50.000.000.000 (50 milijard), a ga niso izdali. Leta 1995 so spremenili valuto v Konvertibilno marko (KM) in jo tudi vezali na takratno nemško marko ter kasneje na evro. S tem so ustavili hiper-inflacijo in danes je ta ukročena na okrog 1,9 % na letni ravni (podatek iz 2004).

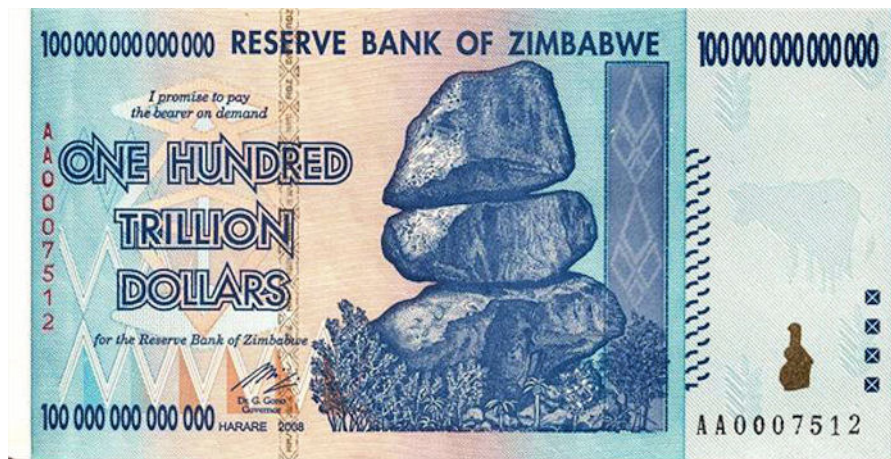
Hrvaška je ob osamosvojitvi sprejela kuno, Slovenija tolar in Makedonija denar. Nobena od teh držav se v tistem času ni srečevala s tako pogubno hiper-inflacijo.

DRUGO MESTO – ZIMBABVE 2008

Zimbabve, država na jugo-vzhodu afriške celine, si je priborila neodvisnot leta 1980. Takrat je bil uveden zimbabvejski dolar (ZWD) v sorazmerju 1 ZWB = 1,25 US\$. Tečaj je zdržal natanko tri dni. Inflacija je bila znosna vse do leta 1998, ko je »večni« predsednik Robert Mugabe pričel z agrarno reformo in je »bogatom« belim rančerjem odvzel farme in jih razdelil med »revne« črnske kmete. Leta 2004 je bila letna inflacija že 624 %, leta 2006 je znašala 1.730 %. Avgusta 2006 so denominirali denar v razmerju 1 drugi dolar (ZWN) = 1.000 ZWB.

V letu 2007 so z inflacijo prilezli do številke 11.000 % na leto in v novembra 2008 dosegli rekord z $4,19 \times 10^{16}$ % na leto ali 98,01 % na dan(!). Cene so se podvojile vsakih 24 ur in 42 minut. Denominacije so bile avgusta 2008: 1 ZWR (tretji dolar) = 10.000.000.000 ZWN in februarja 2009: 1 ZWL (četrti dolar) = 1.000.000.000.000 ZWR. Skupna vrednost deniminacij je 1 ZWL = 10^{15} ZWN.

Državna statistika je junija 2008 objavila, da je mesečna inflacija 11.250.000 %, potem pa niso sploh ničesar več objavili. Verjetno zato, ker je več niso znali izračunati. Profesor Steve H. Hanke je sam izračunaval inflacijsko stopnjo in izdelal poseben algoritem Hanke Hyperinflation Index for Zimbabwe (HHIZ). Na tej osnovi je izračunal, da je bila letna inflacijska stopnja 89,7 sekstilijonov odstotkov ($89.700.000.000.000.000.000.000$ %) sredi oktobra 2008. Vrh je bil mesec dni kasneje dnevno inflacijsko stopnjo 98,01 %. Takrat so izdali bankovec za 100 trilijonov zimbabvejskih dolarjev (po našem zapisu je to vrednost 100.000 milijard ali 10^{14}). Ob tem je bilo za 1 US\$ mogoče dobiti 2.621.984.228 (~2,6 milijarde) ZWL.

Slika 7 – Najvišje nominirani zimbabvejski bankovec, ki ima največje število zapisanih ničel – štirinajst!

Leta 2009 je vlada odločila, da je inflacija nelegalna in kazniva! Kdor bo višal cene, bo obsojen in zaprt. Kar so tudi naredili in strpali v zapor celo vrsto direktorjev večjih podjetij. Obenem so dovolili omejeno uporabo tujih valut. Trgovec mora pridobiti državno licenco, če želi prodajati v dolarjih, evrih, itd. Ob tem je veliko pomanjkanje tuje valute, saj se uporablja za uvoz nujno potrebnih izdelkov, ki jih Zimbabwe preprosto ne izdeluje zaradi reforme Roberta Mugabeja, ki je razbila gospodarstvo. Plače so nizke, učitelji prejmejo plačo v višini 1 US\$ na mesec(!), ampak avtobusna vozovnica za prevoz na delo stane okrog 2US\$ na mesec. Delavci prejmejo plačo v višini okrog 5 milijard ZWL na mesec in to zadustuje komaj za dan ali dva preživetja. Cene se menjavajo trikrat na dan in velika podjetja imajo zaposlene posebne »pisarje cenikov«. Na ulicah so posebne »pisarne« zbiralcev denarja, saj je fizično nemogoče prenašati naokrog kilograme nivo vrednega papirja.

Inflacija je sicer malo manjša, a še vedno Zimbabwe živi v gospodarskem stanju hiperinflacije. Tako ima možnost, da kmalu prehitel prvo na lestvici – Madžarsko.

MADŽARSKA – SVETOVNI REKORDER V HIPER-INFLACIJI

Že sam bankovec izdan 1946 z najvišjo vrednostjo je svetovni rekorder. Na njem je Madžarska nacionalna banka natisnila vrednost 100.000.000.000.000.000.000 (100 milijard milijard ali 10^{20}) pengö. V načrtu je bil tudi takšen z vrednostjo 10^{21} , a ga niso dali v obtok. Na njem niso napisali številko z ničlami, ampak so jo zapisali opisno »szazmillio b.-pengö« ali »stomilijonov b-ilijard pengö«. Tako je na zimbabvejskem bankovcu napisanih največ ničel.

Slika 8 – Bankovec z najvišjo zapisano vrednostjo na svetu:
100.000.000.000.000.000.000 (100 milijard milijard ali 10^{20}) pengö

Inflacija je dosegla rekord julija 1946, ko je bila dnevna vrednost 207,19 % in se je vrednost izdelkov podvojila vsakih 15 ur. Vzrok za to je bil Trianonski sporazum po prvi svetovni vojni, ki je Madžarski naložil plačilo vojnih odškodnin, ki jih od vojne uničeno gospodarstvo ni zmoglo plačati. Leta 1922 je inflacija bila že 98% na mesec in je torej prešla na področje hiper-inflacije. Do leta 1924 je madžarski uspelo stabilizirati takratno krono. A vzroki so se potegnili naprej v drugo svetovno vojno in v dejstvo, da je Madžarska pristopila na stran Nemčije. Po vojni je bila država pod nadzorom Sovjetske zveze, a je tej bilo popolnoma vseeno, kaj se na Madžarskem dogaja. Mogoče so vse skupaj celo spodbujali ali verjeli, da je to nekakšna kazen.

Že leta 1944 so 1 drugi pengö zamenjali za 1.000 prvih. Na koncu leta 1945 je sledila druga denominacija: 1 tretji pengö = 10.000.000 drugi pengö. In potem so sredi leta 1 četrti pengö zamenjali za 100.000.000.000.000.000.000 (100 milijard milijard) tretjega pengö. Ob tem so uvedli paralelno valuto adópengö ali pengö za plačilo taks. Z njim so obračunavali znamke ter davčne in upravne koleke. Vrednost adópengö so vsako jutro objavili po radiu! Julija 1946, ob uvedbi te paralelne valute, je veljalo: 1 adópengö = 1 pengö. Osemnajstega avgusta 1946 je bilo menjalno razmerje: 1 adópengö = 2.000.000.000.000.000.000.000 (2.000 milijard milijard ali 2×10^{21}) pengö. Takrat so izvedli monetarno reformo in uvedli forint. Za en sam forint si zamenjal 400.000.000.000.000.000.000.000.000.000 (400 milijard milijard milijard ali 4×10^{29} ali 400 oktilijonov) pengö.

*Slika 9 – Denarja kot listja in trave ter enako brez vrednosti.
Madžarska avgusta 1946 po zamenjavi ničvrednega denarja pengő za forinte.*

Stare pengő so ljudje množično odmetavali na tla. Cestni pometači so jih kot jesensko listje pometli, naložili v svoje vozičke in odpeljali na smetišče.